

Գ Ե Ղ Օ Ն Ո Ւ Տ Ա Ղ

Ի Պ Ա Տ Ի Ի Հ Ա Յ Մ Ա Տ Ե Ն Ա Դ Ա Ր Ա Ն Ի

ՈՒ անցեալի լուսօրեան յոյգով բեղուն այս ժամին
Թէեւ բզգում են իմ մէջ զգայարան ու կորով,
Բայց ի՞նչ հանդէս խեղճութեան, դատակնիք անգնին՝
Դէմքի մի թել խորշումով, այս աչքերով, ձեռքերով
Պարփակելու ելնել քեզ,

Ահագնութիւն բնկուղիչ:

Ի՞նչ աւիւն էր, որ արեց սլացք բոկարելի
Մասիսի դէմ, նրա պէս հայապատում անհնար:
Քեզ ընդգրկե՞լ. բայց յաճախ կարողանալ յառե՛լ իսկ
Քեզ՝ քիբերն այս, մէ՛կ վայրկեան, խիզախում է ինձ համար,
Մինչ քեզ փորձել ըմբռնել՝ տեսաւարում է լոյսից:

Ահե՛ղ, ինչպէ՞ս եղար դու:
Զէ՞ որ այդքան հոյանիստ քեզ կոփելու ի խնդիր
Ժաշտաբեկոր չփնտռեց ո՛չ մի վարպետ՝ Գեղարդում.
Զէ՞ որ այդքան ամրակուռ, ակնախտիդ ու ընտիր
Կառուցելու համար քեզ,
Սովորութեամբ մեր նախնաց, բազալտ քարերը իրար
Զգոգուեցին կապարով ու գամերով երկաթէ:
Անգո՛յ, ինչպէ՞ս գոյացար:
Ի՞նչ աւելի անվկանդ քեզնից, ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ դեռ:

Հայր ոչ ի՞նչ չկերտեց այնքան երկար, ինչքան քե՛զ,
Այնքան, այնքա՛ն մեղուաջան:
Թէ քեզ շարէր վէմ առ վէմ, մարմար-մարմար, դու գիտե՛ս,
Լճեհեճակա՛ն տարիքով կը կանգնէիր վաղնջուց՝
Մեր տաճարներն ապացոյց,
Որո՞նք այնքա՛ն են ստուար, որ սրբատաշ մեր երկրում
Պատահական կածա՛նն իսկ
Զոյգ մատուռի կամ վանքի գաւթի դարպասն է հրում:
Եթէ նա քեզ ազուցէր փողրակ-փողրակ, ինչպէս մեր
Ջրանցքներն են ու ջրմուղ՝
Դեռ դարերի՛ մէջ անյուշ՝ Արագից խազ կը խմէր
Արաբատի լանջերին աճած քաւուտն երկնամուխ...
Սակայն քեզա՛ն առ քեզան հինեց քեզ հայն յարածամ,
Մասնիկ-մասնիկ քրգացրեց, հայսեց հելլէ առ հելլէ,
Պատահեց, որ անաւարտ քողեց ամբողջ ու տաճար,

Բայց հոգեվարժն իր անգամ
Ամենեւին չդարձաւ դեռ մահառիթ մի պատճառ,
Որ քեզ բջիջ առ բջիջ չխորսխէր, չձուլէ՛ր:

Նա սահմանեց դե՛րը քո, լինելութիւնդ զգաց
Դեռ ա՛յն ատեն, երբ կոյս էր լեռնակղզին մեր համակ
Հայեացքներից, արիւնից, խարդաւանքից այլազգաց,
Երբ տակաւին զառամած
Քսենոֆոնը նոյնիսկ մեր փողերով եղեգան
Զէր ըմբռնել պղպջակ, յափշտակում ու հմայք
Ծովի նման փրփրադէզ գարեջրից հայկական...

Սակայն այնժա՛մ լոկ յառնեց քո ուրուագիծն անապակ,
Երբ որ գիւղում Հացեկաց՝ մեր գոյութեան քառուղում,
Օ, չծնուեց, այլ մի բո՛ւթ յաճախանքից տագնապած՝
Վեր ընդոստնեց մի ներանձն ու աներկրորդ այր ու քուրմ.
Եւ բոլորուեց անխտիր Հայոց երկրում ամէ՛ն ինչ
Խշտեակի շուրջը նրա.—
Փողփողումը մականի եւ ադամանդը խաչի,
Արթնութիւնն այդ ջահելով,
Այդ արթնութեա՛ն մէջ միայն աներկպառակ ցոլացին.
Եկան նրան ընդառաջ ճանապարհները աննինջ
Եւ ուղտերի պէս ծնկած՝ անխնջութիւն ուլտեցին.
Բոյրեր կանթեղ կախեցին, երանգները՝ դրասանգ.
Պտուղ ջրեր մզուեցին, ու աւիշներ, խոխոջով,
Հոդի ալիքը հասան, նրա սրտի՛ց անցնելով.
Շուքեր շրթներ շարժեցին.
Ամէն թռչուն գեղազրեց թեւծումներն իր խրթին,
Շուշանափայլ ձիւների մագաղաթէ մի թերթին,
Իսկ ամենուր ծառ ու թուփ
Օրօրեցին մանկօրէն մանկանմա՛ն լուրթիւն...

Ներանձնացմանը նրա մի ողջ երկիր սատարեց,
Մի ողջ երկիր այդ գիւտի սնեց անտառը Սօսեաց,
Մի ողջ երկիր, աչքերում տարածութիւն եւ տարերք,
Այդ տեսիլքի էջքի դէմ կարկառեց նիչ ու յուսաց.
Եւ տառերով, որ տակաւ
Բուրում էին տփնութիւն, աղապատանք ու հսկում՝
Սողմոնեան պատգամի՛ց անգամ առաջ՝ աշխատ
Երկաթագրեց նակատիդ նրա անունը իսկոյն,
Հասկերիդ խուրճը պրկող իբրեւ կապո՛յտ ժապաւէն:

Ու այն օրից ո՛չ մի շունչ, ո՛չ մի շարժում ապարդիւն:
Ո՛չ մի նայումս՛ք որ հատնէր
Յնցումն ինչպէս խարշափի միջոցի մէջ մի բարդու,
Առանց դէմքիդ ցանելու գէթ հովի բի՛լ ժպիտներ:

Քո հիմքերի՛ց մեկնեցին արահետներն այն բոլոր,
Որոնք, իրենց դերձանին մեր բիւր վանքերը շարած,
Կարծես խուլ ու արեւկող մի Աստուծոյ ճանճարոյթի
Վարդարաններն էին լոկ,
Բայց արդարեւ կո՛ն էին ու պարաններ բազմալոր,
Որոնցով մեր ուղեղը, իբրեւ մածիկ ու շաղախ,
Ի քեզ, ի քեզ առկախուեց սափոր-սափոր, թի առ թի:

Մեր վանքերը... Օ, նրանց բուխերիկները քուլայ
Ծխերի տեղ ամպեցին է՛լ սիւները բոլորշի,
Սանահիճից Հռոմկլա:
Նրանք՝ արցունք ու քրտինք, դարձած աղի գոլորշի,
Պոկափարի պէս սառած քանափ շիթ ու կոհակ,
Նրանք՝ բերնի շամանդաղ, բիւրեղ խարտուփ ասիերի
Ոսկեղիճիկ փերթոզաց, գրիչների վայրահակ,
Սառնամանիք ձմրան մէջ ու անաստուած տապերին:

Այդ սիւների միջեւ էր,
Որ քեզ վրայ կծկւած՝ քո գովացփի, ակութի,
Մեր նախնիները, որոնց զգացումներն աշխարհիկ
Մեծների պէս իրենց, իբրեւ ծիւ ծիւ ցնցոտի
Կախում էին մարմնից վար, մարմինն այդ գէթ մի պահիկ
Տափացնելու անատակ՝
Միշտ, փոխն ի փոխ փակելով մէկ աչքն իրենց բորբոքում,
Քո կոթողման ի խնդիր դիզեցին լոյս ու ատաղձ,
Դիզեցին դար ու խոկում:

Ես՝ կորնթա՛րդ հայելի, կարողութիւն թէական,
Ես՝ անծաւալ մի անօթ հեռագգալու, խորհելու,
Թէ քեւերն իսկ Աստուծոյ կը լինէ՞ին բաւական
Չափերը քո գրկելու,
Եթէ հասնէր քեզ, ինչ որ ինքնամոռաց մեր ոգին
Բարդեց վանքի փեթակում, անձանների խորշերում
Ու անմատոյց ծերպերին մզմանալի, մորմոքի:

Բայց մեր գրքերը՝ հայի ճակատագի՛ր արիւնոտ...
Ո՞ր յելուզակն յաղթական չի շարտել դէպի վեր
Գէթ մէ՛կ մատեան, նրա տակ բռնած ճիգակ ու սուսեր.
Ո՞ր նահանջող վռնակի փախուստն է, որ մեր աւեր
Տանաքներից չի ձգուել,
Սալարկուած գուցէ բիւր անյա՛յտ «Նահանջ բիւրոց»ով.
Թուացել է, քերեւս, մոռցի՛ն իսկ ասպատակ,
Երբ վարգել է մագաղաթ մեր գրքերի շեղջերում,
Թէ մտել է մի խշշուն բանջարանոց կամ ալգի.
Ճեղագիւրները մեր՝ միշտ ստրուկ, գերի թէ պատանդ,
Ո՞ւր չեն իսկուել առուրդի եւ ե՞րբ, որպէս եղջերու,
Չեն մատնուել տագնապի, խժոճութեան, փայփի...

Իսկ այն վերջին սեւ ու սուգ, այն սուրբընկա՛լ օրերում,
 Ո՞ր լամուկը մեր Գողթան ձեռագրի ձիւն թերթերով
 Նաւակ շինած՝ չծափեց,
 Երբ որ տարաւ, անարմատ նունուփարի պէս, առուն
 Այդ մակոյկին բարձրած քեզից քանի՛ ցուցափեղկ:
 Թուրք մագործն իր կեանքում առաջի՛ն հեղ «քարեկիրթ»
 Առեւտուրի հետամուտ՝
 Արնոտելուց վախեցաւ գոռոցի ձեռքն արնախեղդ,
 Պոկոտելով Մեսրոպի անտարանն ինքնագիր,
 Որ իբրեւ գառն Աստուծոյ քարմանդից էր առկախել... ,

Ո՞ր հայն հիմա չգիտէ, թէ Աստաի թեւերն իսկ
 Ձէին լինի բաւական չափերը քո գրկելու,
 Եթէ հասնէր դեռ ինչ-որ տարիներին եղեռնի,
 Ահ, շուտով ետ դառնալու հաւաստիքով, երդումով
 Վստահուեց ծեր գորովին մայրի ծառի, եղեւնի,
 Թաղուեց գոմում, նկուզում, թաղուեց թաղո՛ղ մարդու մօտ:

Դարի աւիշը արդէն,
 Վիրակապի պէս ծծան, յիսուն խաւ է փաթաթել
 Եաթաղանով մեր բնին բացուած ծորո՛ւն վերքի շուրջ,
 Սակայն դեռ օ՛ր չի մթնում, որ արագիլ թէ տառեղ
 Բանան կտուց ու թաթեր
 Եւ չանձրեւեն մեզ, իբրեւ դարասկիզբեա՛ն վերջիշում,
 Մագաղաթի փշրամփներ, իրենց աչի՛ր պէս տառեր:
 Արաքսի ա՛յն եզերփից անգամ հովերը տակաւ
 Մեր այս արմն են թոցընում ձեռագրի թերթ ու կափկափ,
 Որ դաշտերում աշխատող հայ գիւղացին շտապաւ
 Քե՛զ է բերում իր վերքից որպէս պոկուած վիրակապ...

Դեռ զարմանա՞լ, որ ունես
 Մէ՛կ էջ միայն, ուր ոսկի դարից բիրբեր են յածում,
 Մէ՛կ հառիկ էջ, որ աննառ խանդաղանփիդ մատենանում
 Փուխր մատով դիպումա՞ծի թերթատու՛ւմ է կամացուկ:
 Բայց ահա մեր պատմութեան աչքերն են գոյգ թէ՛ծ ածուխ՝
 Զարմացական, հիացիկ,
 Թէ մենք ինչպէ՞ս ունենք դեռ, ունենք այսօրա՛ն բիր առուն,
 Թէ մենք ինչպէ՞ս ունենք քե՛զ...

Քե՛զ՝ բոցեղէն պատկառանք, քե՛զ՝ լուսանիւթ լուսիւրն,
 Շտեմարան շշուկի, զգաստութեա՛ն հրաւեր,
 Քե՛զ՝ ցանց, որտեղ կայծկլտաց յոյսի տառեխը կայթուն,
 Ամէն անգամ մեր տան մէջ երբ երաշտ կար, երբ սո՛վ էր:
 Դու՛՝ ո՛չ միայն Անիի, այլ պատմութեան պահոցում
 Վաղամեռիկ ու չիշխած արքաների պէս՝ անգամ
 Անուա՛մբ ներկայ վանքերի կաղապարում եւ հոծում,
 Դու՛՝ Ռոսլինի, Պիծակի գոյնի կշռոյթ ու գանգակ,

Շիրակացու նայուածքի ծայրին քառած Բիւրակամ.
Դու՝ անընդմէջ ուխտաւոր Օշականից Հացեկաց,
Ուր մեզ, մե՛զ էլ ես տանում
Եւ ետ կանչում, երբ որ դու արդէն վաղո՛ւց ես եկած:
Դու՝ ուխտաւոր, նոյն ատեն դու՝ նաքիմա՛ստ ուխտավայր,
Ուր չենք մտնում մենք այնպէս, ինչպէս հայրերն էին մեր
Ձեռագրի դէմ փակցընում մոմ ու մրմուռ մշտավառ,
Այլ ալիքի՛ նման այն,
Որ ովկիանի բացերից գետաբերան է դիմում
Եւ ձուլելով վաղեմի բոյրեր, ձայներ ու համեր,
Շարունակում գետն ամբողջ մինչեւ խորքերը տնոյն...

Բայց ի՞նչ, ի՞նչ յոյգ կը շարժէր քո մէջ այսֆա՛ն փառատրում,
Ի՞նչ կը փոխէր գովքերիս, ներբողներիս բովանդակ
Կշռաֆարն այս քո լեցուն, բազմագեղո՛ւն նծարում,
Եթէ նաեւ, մա՛նաւանդ, չունենայի գորավիզ
Քեզ աներկմի՛տ կոչելու Բարեյուսո՛յ Հրուանդան,
Անդարձօրէն, վե՛րջնապէս
Բարեյուսոյ հրուանդան գտած երկրում Հայաստան՝
Մեր գրքերի համար ողջ, որոնք ծուխկ առ ծուխկ,
Նաւի նման նարեկեան, խլեակ խլեակ եկան քե՛զ...

Մրրիկների հրուանդան կը մնայիք անպայման,
Ինչպէս մեր մէ՛ն մի գրքի ծննդավայրն էր ամէն,
Թէ մի մրրիկ, սպիտակ գիշերների հովերից
Երան երան կուտակուած՝
Ամպրոպներից չմաքէր մեր երկինքն էլ ամպամած,
Ծովն յարածուփ, ուր հայեր ճգնում էին երամել,
Թէ կապոյտից չթորէր մեզ վրայ էլ մո՛վ երիզ՝
Կը մերկանա՞ր, կը յառնէ՞ր մշուշներից հեռաբաժակ
Նաեւ քո դէմքը, իբրեւ կտաւագե՛րծ մի արձան:

Քանաֆեռի լանջերից ահաւասիկ մի քամի
Երեւանի վրայ է տարուրեցում քեզ մեզմիւ,
Ցոյց տալով քեզ իմ երկրի ամենախո՛ւլ կողմերում:
Առագաստը Մասիսի, տե՛ս, անցած շեղ մի կայմի,
Քո բացխփիկ փարոսի դէ՛մ է միայն հողմուռոյց:

Ծխաններից շրջակայ քո ապագան է նաեւ
Ընդարձակում, ծալուելով մեր տրոփող դրօշում:
Պատումատոյց հիացում քո ներկան է, որ նայեց
Սա վերժանող ծերունու եւ մանկան հետ՝ Մետրոպի
Արձանումին, որի շուրջ
Նո՛ր է դառնում օրաուր անցնող ամէ՛ն մէկ բույլէն:

Թերեւս հայը այսպէ՛ս բարձրանայ լեռն Արարատ՝
Տեսիլներից ծանրացած, կաշկանդուած ֆայլերով,
Ինչպէս որ ես՝ կարկինիս դրած սուր ծայրը վրադ,

Ժամանակի՛ց էլ անդին շրջանակներ գծելով,
Քո սանդուղքով դէպի քե՛զ ելնում, ելնո՛ւմ եմ հիմա,
Յետոյ դիտում դարպասն այն, որ—

Օ, յզա՛ցք գերիմաստ,

Գիւտ, գիւտարա՛ր հանճարեղ,—
Դե՛ռն է վանքի Թարգմանչաց՝ նրա պատնէնը թէպէտ,
Սակայն միա՛կ կատարեալ քո աւարտումն արդարեւ,
Հրաշագե՛ղ ձայնանիշ, սրտամալիկ վանկ ու շշու
Քո յաղթերգի լրումին, քո թափին՝ ա՛յլ անջրպետ,
Անհունօրէն անհրաժեշտ...

Քեզ, միայն քե՛զ ներշնչող մի լուսնեան զմայլում:
Սակայն, ահա, զգո՛ւմ ես՝
Կոմիտասի լուսանուան երաժշտանոցն է, լսի՛ր,
Մի նորահունչ «Տօնական» երգեհոնում, ծաւալում
Եւ կարկառում մինչեւ մեզ՝
Մինչեւ քո մի՛շտ բազմամարդ ցուցասրահը լոյսի,
Որտեղ Սայաթ Նովայի բաց ձեռագրին մարգարտէ,
Ջութակահար մատների, ճիպտոնների բարունակ
Ստուերներ եմ պղպջում: Շարակնոցներ եմ շրշում:
Մի ձեռք, վերին անկիւնից բռնած էջեր ու սիւնակ,
Ի՛նչ վաղնջուց գործիքի գրակալին, ո՛վ գիտէ,
Խաղաղների թերթերն է շրջում, շրջո՛ւմ շարունակ:

Իսկ դրան մօտ, դրա՛ն չափ հսկայափեղէկ, խլրտուն
Մագաղաթէ քո հսկան,
Կարծես ամէն մի վայրկեան պատրաստ թեւեր ածելու
Ցուցասրահն ընդլայնող հնչիւնների ոլորտում՝
Իր շուրջ խորհո՛ւրդն իր քամոզ աչքերի տակ այցելու,
Ահա դա՛րձեալ գրուցուող, պատահարի աւանդած
Իր այն կեանքն է մտմտում,
Որ ես, ես նո՛ր երգեցի, իբրեւ անգի՛ր անտունի,
Ու ահա քե՛զ եմ քերում, Բարեյուսո՛յ Հրումանդան:
Ա՛ն, քաղցրութեա՛մբ ընդունիր...

ԱՐԲԱՀԱՄ ԱԼԻՔԵԱՆ

«Բարեյուսոյ Հրումանդան»,

էջ 92-101:

